30 ROKOV

MESTSKEJ PAMIATKOVEJ REZERVÁCIE SVÄTÝ JUR

Mestská pamiatková rezervácia vo Svätom Jure (MPR) patrí podľa dátumu vyhlásenia k najmladším na Slovensku. Štatút MPR bol udelený malokarpatskému vinohradníckemu mestečku so zachovaným historickým mestským usporiadaním. Mesto dodnes stojí na stredovekom pôdorysnom pláne, má zachovanú historickú uličnú sieť, historickú zástavbu s vysokým podielom renesančných budov a mestské hradby pôvodom zo 17. storočia. Mestu dominuje gotický r. k. Kostol sv. Juraja a renesančno-barokový Pálffyho kaštieľ. V historickej zástavbe stoja významné cirkevné a svetské budovy – ev. kostol a. v., r. k. Kostol sv. Trojice, bývalá synagóga, kláštor Piaristov, bývalé šľachtické kúrie, meštianske a vinohradnícke domy. Vo vnútri zástavby sa rozkladajú staré plochy viníc, ktoré pripomínajú pôvod bohatstva a historického úspechu Svätého Jura ako bývalého kráľovského mesta – tradíciu vinárstva a vinohradníctva. Túto tradíciu, ktorá vtlačila a vtláča mestu jeho podobu, prenášajú a udržiavajú generácie Juranov od stredoveku po súčasnosť.

Renesančný oltár z bieleho pieskovca v Kostole sv. Juraja, detail. Foto: F. Cepka, 2020

Návšteva Svätého Jura poteší nielen milovníkov dobrého vína či krásnej prírody, ale tiež histórie. Svätý Jur je pre Bratislavskú župu výnimočný tým, že je jednou z dvoch mestských pamiatkových rezervácií na našom území. Teším sa, že tieto jedinečné pamiatky nielenže neboli zbúrané, ale mnohé z nich sa dočkali aj obnovy a oživenia. Totiž, kultúrne dedičstvo je nenahraditeľnou súčasťou našej identity i sebapoznania. Má však aj potenciál byť súčasťou miestneho a regionálneho ekonomického rozvoja. Keď som nastupoval na župu, sľúbil som, že Úrad Bratislavského kraja nebude len údržbárom, ale pustíme sa aj do náročnejších projektov, ktoré ostanú dlho po nás. V programovom vyhlásení sa župa zaviazala revitalizovať kultúrne pamiatky a vrátiť ich do života miest a obcí. Práve vo Svätom Jure sa nám podarilo rozhodnúť o záchrane dlhodobo chátrajúcej národnej kultúrnej pamiatky – budovy bývalej synagógy. Postavená bola okolo roku 1790 pravdepodobne prestavbou staršieho objektu. Kedysi bola súčasťou majetku grófa Jesenáka. Na tomto mieste patrí poďakovanie občianskemu združeniu Academia Istropolitana Nova a Židovskej náboženskej obci, ktoré túto aktivitu iniciovali. K skutočnej obnove vedie ešte veľa krokov, ale verím, že sa nám podarí vdýchnuť nový život tomuto vzácnemu objektu a nájsť mu miesto aj v súčasnom modernom svete. Ochrana a rozvoj kultúrneho dedičstva je v záujme celej spoločnosti a vyžaduje širokú spoluprácu štátnej správy, samosprávy a občanov. Krásne historické jadro mesta Svätý Jur je dôkazom toho, že takáto spolupráca prináša výsledky.

Mgr. Juraj Droba, MBA, MA
Predseda Bratislavského samosprávneho kraja

Tridsiate výročie MPR Svätý Jur je výbornou príležitosťou ohliadnuť sa späť a zamyslieť sa, čo všetko sa podarilo a za čo všetko môžeme byť vďační, či už ako obyvatelia mesta alebo ako tí, ktorí sem prichádzajú pracovať, oddychovať, alebo sa tešiť z miestnych krás. Veríme, že žurnál, ktorý práve čítate, je vhodným formátom na aspoň stručné predstavenie toho najzaujímavejšieho, čo sa udialo v oblasti pamiatkovej starostlivosti v MPR Svätý Jur. Nepochybne by sa dal zostaviť aj rozsiahlejší materiál, v pamiatkovej rezervácii sa toho za tie roky udialo naozaj veľa. Myšlienka pripomenúť si toto výročie však prišla až koncom tohto roka a vďaka AINove sa aj napriek krátkemu času podarilo zostaviť tento pútavý žurnál, ktorý prináša príspevky významných odborníčok a odborníkov z oblasti pamiatkovej starostlivosti. Mesto s cieľom chrániť kultúrne dedičstvo dlhodobo spolupracuje s Krajským pamiatkovým úradom Bratislava, ktorý dozoruje takmer každý stavebný zásah v pamiatkovej rezervácii. Zvlášť by som vyzdvihol dlhoročnú prácu pani PhDr. Gabriely Habáňovej a jej starostlivosť, s ktorou pristupovala ku každému historickému objektu na území rezervácie. Vieme, že platné regulatívy vyžadujú od majiteľov často zvýšené úsilie a aj náklady počas obnovy domov. Odmenou nám sú však krásne a zároveň cenné ulice rezervácie. Máme tú česť, že sme ich dedičmi a zároveň máme aj povinnosť chrániť ich pre budúce generácie. Ďakujeme tiež AINove, ktorá nám pomohla príkladne obnoviť niektoré objekty tejto zóny a to prostredníctvom inšpiratívneho projektu Škola tradičných stavebných remesiel. Veľmi si ceníme tiež prácu investorov, ktorí s priam filantropickým prístupom obnovili dlho zanedbané pamiatky v historickom centre – kaštieľ Pálffyovcov a šľachtickú kúriu Krone. V neposlednom rade musíme spomenúť aj tých, ktorí viedli mesto Svätý Jur v minulosti a nezištne pracovali na jeho postupnej obnove. Veľká vďaka patrí aj všetkým občanom, ktorí prispievajú k ochrane nášho kultúrneho dedičstva. Želáme si, aby sa MPR Svätý Jur mohla naďalej tešiť priazni osudu, aby si mohla užívať starostlivosť jej obyvateľov a v dobrej kondícii a kráse aj vítať návštevníkov a turistov!

Ing. Šimon Gabura
Primátor Mesta Svätý Jur

Mestská pamiatková rezervácia Svätý Jur bola vyhlásená nariadením vlády Slovenskej republiky č. 479/1990 Zb. zo dňa 23. mája 1990. Rozhodnutie udeliť centrálnej časti Mesta Svätý Jur najvyšší stupeň územnej pamiatkovej ochrany bolo opodstatnené – pôvodná urbanistická štruktúra je tu dodnes zachovaná a v rámci nej tiež veľké množstvo historických stavieb, spätých s pozoruhodnými dejinami tohto mesta a predovšetkým miestnou vinárskou a vinohradníckou tradíciou. Obyvatelia mesta a orgány pamiatkovej starostlivosti boli vyhlásením rezervácie spoločne postavení pred neľahkú úlohu, ako skĺbiť súčasné nároky na funkčnosť a kvalitu života v meste s požiadavkami na ochranu jeho historických hodnôt. Obdobie prvých desiatich rokov rezervácie možno spätne hodnotiť ako fázu hľadania tejto komplikovanej rovnováhy. Posledných dvadsať rokov existencie mestskej pamiatkovej rezervácie však ukazuje, že to správne smerovanie sa podarilo nájsť. Dôkazom tejto fungujúcej spolupráce sú desiatky čiastkových i komplexných rekonštrukcií a obnov, ktoré boli realizované k spokojnosti vlastníkov i pamiatkárov. Každá z týchto kvalitných realizácií je nielen príspevkom samým pre seba, ale významne ovplyvňuje aj prostredie pamiatkovej rezervácie – zvyšuje jeho atraktivitu a potenciál a nastavuje latku pre budúce projekty. Je tiež možné konštatovať, že postupom času sa zvyšuje kvalita návrhov i prevedenia, čo je dané okrem iného aj zapojením pamiatkových výskumov do prípravy obnov a tiež angažovaním skúsených špecializovaných realizátorov až po stupeň reštaurátorský. Pri zachovaní súčasných trendov je preto na mieste predpoklad, že s postupnou regeneráciou sa mestská pamiatková rezervácia stane žiadaným a vyhľadávaným centrom malokarpatského vinohradníckeho regiónu. Krajský pamiatkový úrad Bratislava týmto ďakuje obyvateľom a predstaviteľom mesta, ako aj všetkým ďalším zaangažovaným subjektom za ich doteraz prejavené úsilie chrániť a zveľaďovať hodnoty Mestskej pamiatkovej rezervácie Svätý Jur a teší sa na ďalšiu spoluprácu!

Ing. arch. Ján Mackovič – riaditeľ Krajského pamiatkového úradu Bratislava
Mgr. Ľubomír Augustín – odborný radca, Krajský pamiatkový úrad Bratislava

Míľniky mestskej pamiatkovej rezervácie

Etablovanie sa svätojurskej pamiatkovej rezervácie spadá do času veľkých spoločenských premien po roku 1989 a nevídaného stavebného ruchu. Pred Svätým Jurom a pamiatkármi stála úloha chrániť pamiatkové hodnoty a zároveň zachovať mesto ako dobré a dôstojné miesto pre súčasný život. Táto úloha je trvalou podmienkou dennodenných, drobných aj veľkých stavebných obnôv a užívateľských aktivít v MPR. Každý, kto prispel čo i maličkým kamienkom k mozaike dobrého obrazu MPR, si zasluhuje uznanie. Počas tých 30 rokov sa ale vyskytli obnovy, ktoré sa stali skutočnými udalosťami, nakoľko prekvapivo zjavili pamiatkový potenciál mesta a stali sa novým, kvalitnejším východiskom pre ďalšie pamiatkové obnovy. Výročie poskytuje príležitosť si ich pripomenúť.

Prvá architektonická obnova verejných priestranstiev mesta

Dnes už zažitá tvár ulíc Prostredná, Horné predmestie a Dr. Kautza je prvou architektonickou úpravou mestských priestranstiev v režime MPR. Vznikla z iniciatívy a pod gesciou Mesta Svätý Jur, v investorstve Mesta a správcov inžinierskych sietí, podľa architektonického návrhu Ing. arch. J. Schlögla. Bola realizovaná v troch stavebných etapách medzi rokmi 1998 – 2004. Komplexné architektonické riešenie, ktoré obsiahlo povrchy komunikácií, prvky mestského mobiliáru, stavbu fontány, večerné osvetlenie, mestskú zeleň, nový chodník medzi Neštichom a starým mestom a aj prezentáciu troch historických mestských studní, vsadilo na podporu historického charakteru mesta. Bezprostredne po realizovaní 1. etapy úprav uličných prienstranstiev sa najreprezentatívnejšou časťou mesta stalo námestie s dvomi vtedy obnovenými nárožnými budovami tzv. Bábkového divadla na ul. Dr. Kautza 11 a Piaristického kláštora s adresou Dr. Kautza 17. Novú architektonickú kvalitu nadobudol aj záver Prostrednej ulice s obnoveným Pálffyho palácom, Prostredná ul. č. 49 a bývalou Piaristickou telocvičňou či Turnou, Prostredná ul. č. 64. Exteriéry štyroch spomenutých budov boli opravené chvályhodne, s rešpektom k pôvodnému stavu. Nová tvár verejného priestranstva dovolila lepšie vyznieť ich architektúram a vniesla súlad týchto a aj ďalších pôvodných stavieb s mestským priestranstvom. Prvá architektonická obnova priestranstiev v MPR vytvorila na ďalšie roky dôstojnú scénu pre nasledujúce diania v historickom meste.

Námestie na križení ulíc Prostrednej a Dr. Kautza s architektonickou úpravou z roku 1998. Foto: archív AINova, 2014

Prvá pamiatková rekonštrukcia zaniknutej historickej fasády na svetskej architektúre

PROSTREDNÁ ULICA Č. 17

Uličná fasáda po pamiatkovej rekonštrukcii z roku 2009 a oprave okien a dverí umeleckoremeselnou dielňou Ľ. Gregu v roku 2020. Foto: F. Cepka, 2020

V roku 2008 – 2009 navrhol a aj realizoval vlastník Ing. M. Miklovič obnovu uličnej fasády vinohradníckeho domu, pochádzajúceho zo 17. storočia. Na fasádu, ktorá bola v 2. polovici 20. storočia zbavená slohovej úpravy, navrátil pôvodné tvary okien, osadil do nich opravené staršie okenné rámy a krídla, ktoré na povale domu odpočívali 40 rokov, umeleckoremeselným spôsobom rekonštruoval na fasáde historickú omietkovú výzdobu a vrátil fasáde jej historickú farebnosť. Podkladom rekonštrukcie bola historická fotografia tohto domu, ktorá zaznamenala ucelenú historizujúcu slohovú úpravu fasády z konca 19. storočia. Ďalšími podkladmi boli stavebný prieskum a analogické príklady fasád niektorých jurských domov. Výsledok obnovy bol vďaka dobrej príprave a kvalitnej remeselnej realizácii veľmi priaznivý a vzbudil všeobecné uznanie.

Rekonštrukcia fasády domu č. 17 otvorila novú perspektívu pre mnohé vzácne historické budovy v MPR, ktoré v dôsledku nevhodných úprav a zmien stratili svoj reprezentatívny vzhľad.

Inšpirovala umeleckoremeselné obnovy fasád domov na ulici Dr.Kautza 3 (2016), na Prostrednej ul. 23 (2017) a 34 (2018), realizovaných Školou remesiel AINova s podporou Mesta Svätý Jur.

Dom s „otvorenými dverami“, nazývaný Renesančný dom

Okolo roku 2013 – 2014 sa v starobylom dome na Hornom predmestí 12 zrodil jedinečný model prezentácie architektonického dedičstva Svätého Jura. Dom, nesúci stopy vývoja viac ako štyroch storočí, s výnimočne zachovanými renesančnými fázami, avšak aj veľmi chátrajúci, ponúkli jeho noví majitelia – rodiny Grňovcov a Lörincovcov v nálezovom stave na obdiv príležitostným návštevníkom a poskytli ho ako miesto pre občasné kultúrne podujatia a komunitné slávnosti. Dom „s otvorenými dverami“ získal rad obdivovateľov a vyslúžil si post akéhosi neformálneho múzea, v ktorom ste sa mohli predmetu dotknúť a prezrieť si ho od pivnice po povalu. Od roku 2015 zahájili vlastníci stavebnú obnovu, ktorú realizujú postupne, v etapách. Podkladmi obnovy sú architektonicko-historický výskum Mgr. P. Horanského a Mgr. M. Matejku a projekty Mgr. arch. L. Marušicovej a Ing. K. Kyseľovej. V častiach domu, ktoré k dobrému stavu potrebovali len menšie architektonické úpravy, postupne vznikli dve drobné prevádzky cukrárne a vinárstva. Od roku 2017 pristúpili vlastníci k náročným opravám staticky ohrozených častí a od roku 2018 začala aj prvá etapa rozsiahlej reštaurátorskej obnovy, a to reštaurovaním uličnej fasády s nálezom renesančnej výtvarnej výzdoby v realizácii Mgr. art. A. Krchňáka, Mgr. art. M.Pleidela a Mgr. art. T. Kružlika. Návštevníci domu č. 12 môžu procesy obnôv priebežne sledovať, oboznamovať sa s ich kvalitou v zmysle spektra remeselných, umeleckoremeselných úkonov a reštaurátorských špecializácií, v ktorých sa uplatňujú tradičné technológie a materiály, ručná práca, ochranársky a citlivý prístup k všetkým originálnym prvkom a detailom aj tej najjednoduchšej a nereprezentatívnej podoby, princípy šetrenia a recyklácie materiálov. Majitelia domu „s otvorenými dverami“ roky príležitostne poskytujú aj neformálne susedské poradenstvo k problematike tradičných stavebných technológií a vhodných sanačných postupov. Zapojením historického domu do kultúrneho diania a príkladnou obnovou, ktorú mohli a môžu návštevníci vidieť v procese, propagovali vlastníci zmysel a princípy ochrany historickej architektúry v tých rokoch, keď za hlbším poznaním hodnôt jurského domu nebolo kam ísť a keď sa prvé reprezentatívne obnovy v meste len pripravovali, avšak ani jedna nebola realizovaná a ich výsledky verejnosť ešte nepoznala.

Suterény pod dvorovým krídlom po citlivej konzervácii. Foto: K. Seidlová, 2020

HORNÉ PREDMESTIE 12, Národná kultúrna pamiatka (NKP)

Nádvorie domu s renesančným arkádovým schodiskom.Pamiatková obnova domu prebieha postupne od roku 2015 priamo pred očami návštevníkov. Foto: F. Cepka, 2020

Prvá reštaurovaná fasáda a ukončená komplexná pamiatková obnova

V roku 2007 získal súčasný vlastník spoločnosť Bomada s.r.o., vychádzajúca zo spoločnosti Bencont, stavebné povolenie na komplexnú pamiatkovú obnovu domu č. 160/38, pôvodom z 2. tretiny 16. storočia, známeho aj ako kúria Podmanických, pre polyfunkčné využitie a penzión. V roku 2008 sa dom stal národnou kultúrnou pamiatkou. Obnova dlhodobo chátrajúcej budovy, s veľmi vzácne zachovanou pamiatkovou podstatou z obdobia renesancie a baroka, prebehla medzi rokmi 2013 – 2019. Stavebná realizácia sa opierala o pamiatkový architektonicko-historický výskum Mgr. E. Sabadošovej a PhDr. M. Havlíka a o viacstupňovú projektovú dokumentáciu s hlavným inžinierom Ing. arch. M. Vaščákom. Obnova vďaka vhodne zvolenej statickej sanácii podľa návrhu Ing. K. Kyseľovej, zachránila všetky historické konštrukcie a celý dochovaný historický objem a tvar domu. Stavebná realizácia od zhotoviteľa Flores s.r.o. uplatnila špecifické remeselné prístupy, vrátane veľkého podielu tesárskej a stolárskej práce. V interiéri zostali a boli opravené všetky priečky, klenbové stropy, priestory schodísk, čiernych kuchýň a komíny. Celý rad originálnej architektonickej výbavy domu – historické omietky, kamenné články starších okien, stolárske dvere aj s kovaniami, kováčske dvere, mreže, kameninová podlaha, kováčsky nosný systém a liatinové zábradlie pavlače, boli opravené umeleckoremeselným spôsobom štukatérmi, umeleckým kováčom, stolárom a kamenosochármi. Chýbajúce a dožité historické prvky architektúry boli nahradené veľmi kvalitnými umeleckoremeselnými kópiami stolárskych okien, dvier a vrát, dlážok, kováčskych prvkov mreží a okenic, kamenných a drevených schodov. Súčasťou obnovy bola v roku 2018 a 2019 aj reštaurátorská obnova uličnej fasády, reštaurovanie omietok a štukovej výzdoby stropu čelnej miestnosti prízemia podľa návrhu akad. mal. V. Mýtnika v spolupráci s Mgr. art. P. Ševčíkom, a omietok prešovne s nálezom kresieb dvoch uhorských kráľovských koruniek. Tím pod vedením V. Mýtnika reštaurovanie aj realizoval. Obnova domu č. 160 bola prínladná, plne podriadila nový spôsob využitia požiadavke ochrany originality historickej budovy, ktorú v celistvosti aj v detailoch zachovala, podľa náročných kritérií obnovila a exkluzívne prezentovala. Do obrazu mesta sa uviedla v roku 2018 prvá reštaurátorsky obnovená fasáda historickej svetskej budovy, ktorá symbolicky pripomína obdobie rozkvetu mesta v 17. stor.

Autorkou článkov na stranách č. 2 a 3 je PhDr. Gabriela Habáňová

PROSTREDNÁ Č. 160, NKP

Uličná fasáda po reštaurovaní. Nielen maľovaná výzdoba, ale aj povrchová úprava omietky má výtvarný charakter podľa originálu. Foto: archív AINova, 2018

Významné pamiatkové nálezy

„Pečať farnosti slobodného a kráľovského mesta Svätý Jur“

Predstavené nálezy pochádzajú prevažne z pamiatkových, reštaurátorských, ale aj iných výskumov. Výskumy slúžia ako odborné podklady pre obnovu objektov s predpokladaným vysokým pamiatkovým potenciálom. V poslednom desat'ročí sa pri výskumoch svätojurských pamiatok v MPR konečne vyskytli aj nálezy historických výtvarných úprav. Je ich však zatiaľ málo. Niektoré nálezy zostali po ošetrení ukryté a niektoré sú prezentované. Rozhodnutie o prípadnej prezentácii nálezu a o jej podobe berie do úvahy rôzne odborné a praktické okolnosti a podmienky. Medzi tými odbornými sú na prvom mieste povinnosť ochrany originálu a zmysluplná komunikácia posolstva nálezu. Celú šírku historického svedectva, ktoré nálezy uschovávajú, väčšinou nepoznáme. Ich ochrana a prezentácia však príležitosť k spoznávaniu zachováva. Prezentovaný nález budí zvedavosť a záujem a skoro vždy je zdrojom emocionálneho zážitku, ktorý pocíti každý človek v dotyku s niečím krásnym, vzácnym a neznámym. Zmyslom prezentácie nálezu je, aby čo najväčší okruh ľudí mohol tieto zážitky aj opakovane prežívať. Je to odmena za ochranu, ktorú ľudia kultúrnym hodnotám svojich domov a ich prostredia venujú.

Heraldický výskum erbov na klenbe v kaplnke farského Kostola sv. Juraja

Tzv. Horný r. k. Kostol sv. Juraja. Foto: archív AINovy

Štíty s rodovým erbmi, letopočtami či inou výtvarnou výzdobou umiestňované v kríženiach gotických klenieb kostolov sú voľným okom ťažšie rozpoznateľné, a často unikajú našej pozornosti. Dejiny Svätého Jura aj jeho najvýznamnejšej sakrálnej stavby – Kostola sv. Juraja sú spojené s významným stredovekým uhorským rodom grófov zo Svätého Jura a Pezinka, donátorov kostola. Na výzdobe interiéru sa preto opakovane vyskytuje hviezda položená priamo na svorníku aj vložená v štíte bez vyznačeného pravošikmého (kosmého) delenia, teda všeobecne známe znamenie rodu grófov zo Svätého Jura a Pezinka.

Heraldický výskum kostolov vo Svätom Jure, Pezinku a Častej, ktoré v rovnakom čase patrili tomuto rodu, poskytuje mimoriadne zaujímavú vzorku asi dvadsiatich rodových erbov z druhej polovice 15. storočia, ktoré umožňujú sledovať spodobňovanie rodového erbu grófov zo Svätého Jura a Pezinka a ich manželiek v týchto stavebných pamiatkach len niekoľko desaťročí pred tým, ako rod v prvej polovici 16. storočia vymrel po meči. Pritom vo všetkých spomenutých lokalitách sú zachované erby jedného donátora, a to Juraja III. (1410 – 1467) a jeho prvej manželky Uršuly Wolfurtovej (doložená 1435). Erby dokladajú jeho intenzívne stavebné aktivity a súčasne pomáhajú časovo určiť obdobie vzniku sakrálneho objektu.

Výsledky trochu detektívneho pátrania v genealógii rodu pred niekoľkými rokmi možno stručne zhrnúť takto: Na klenbe kaplnky farského kostola vo Svätom Jure je celkom päť zachovaných erbov, ktoré patria dvom príslušníkom rodu grófov zo Svätého Jura a Pezinka a ich trom manželkám. Starším z mužov je Mikuláš II. (1383, 1384 – 1440), ktorého manželkou bola Klára z Héderváru (doložená 1393); druhým mužom – nositeľom erbu – bol Mikulášov syn Juraj III. (1410 – 1. 4. 1467) a jeho prvé dve manželky – Uršula Wolfurtová (1435) a Judita z Opavy/Opavská (1441, 1443). Erb tretej Jurajovej manželky Margity Botošovej z Hrabkoviec (1455, 1469), rovnako ako erb štvrtej, po mne neznámej manželky, sa na klenbe nenachádza. Spomína ich však genealogická literatúra. V kaplnke sa unikátne zachovala aj pôvodná gotická farebnosť rodových erbov zistená sondami. Reštaurátor ich oživil a výpovedná hodnota erbov, ktoré možno rámcovo datovať do polovice 15. storočia, resp. najneskôr do 60. rokov 15. storočia, sa preto zachovala.

PhDr. Jana Oršulová

Klenba Kaplnky sv. Bartolomeja v Kostole sv. Juraja s reštaurovanými svorníkmi, celok. Heraldický výskum zistil, komu erby patria. Foto: F. Cepka, 2020

Erb grófov zo Svätého Jura a Pezinka (hore), erb Kláry z Héderváru (vľavo) a Judity Opavskej (vpravo) na klenbe Kaplnky sv. Bartolomeja. Foto: F. Cepka, 2020

Rodový erb Wolfurtovcov (vľavo) a erb grófov zo Svätého Jura a Pezinka (vpravo) na klenbe Kaplnky sv. Bartolomeja. Foto: F. Cepka, 2020

Romantizujúce zobrazenie grófov zo Svätého Jura a Pezinka z knihy Dejiny maďarských krojov vydanej v roku 1900. Zdroj: archív M. Nosála

Nález románskej fázy v Kostole sv. Juraja

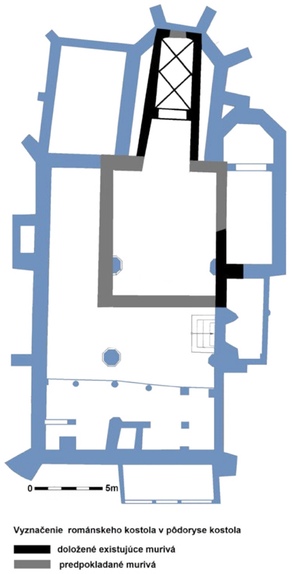

Nález z roku 2010 doložil doposiaľ nepoznanú staršiu, románsku fázu vývoja kostola a datoval ho do 1. pol. 13. storočia.

Farský Kostol sv. Juraja je charakteristickou dominantou a symbolom mesta Svätý Jur. Majestátne stojí na vyvýšenine, v polohe Neštich. V roku 2010 boli pred plánovanou obnovou kostola realizované pamiatkové výskumy – architektonicko-historický a reštaurátorský (Mgr. E. Sabadošová, Mgr., Mgr. art. P. Hrachovský, Mgr. art. T. Molnár), prioritne cielené na identifikáciu stavebného vývoja kostola a jeho povrchových úprav. Najdôležitejším objavom bolo zistenie románskeho jadra kostola s rámcovým datovaním do obdobia 1. polovice 13. storočia, o ktorom sa nezmieňuje literatúra a ani dostupné pramene. Jeho hmota sa zachovala v murivách a klenbovej konštrukcii podzemnej kaplnky pod dnešným presbytériom a v nadzemnom murive vo východnej polovici južného múru lode kostola. Rozsah a pôdorys kostola bol skúmaný aj georadarom, ktorý potvrdil priebeh zaniknutého západného múru kostola kolmo k súčasnému južnému portálu. Tento pôvodný románsky kostol bol postavený z lomového kamenného muriva a od počiatku mal pod svätyňou pomerne dlhý podzemný priestor s obdĺžnikovým pôdorysom, na východe s plytkým segmentovým záverom. Primárne bol zaklenutý, zachovali sa dve polia kamennej krížovej klenby murovanej na drevené debnenie. Klenbové polia na strane smerom k lodi končia klenbovým oblúkom, nad ktorým bol pravdepodobne umiestnený pôvodný oltár svätyne. Pred týmto oblúkom podzemný priestor ukončuje už mladšia klenba, nasadená na románske murivá.

Pôvodná loď románskeho kostola mala obdĺžnikový pôdorys. V juhovýchodnom a severovýchodnom kúte lode, reštaurátorský výskum odkryl zvyšky kamenných rebier pravdepodobne patriacich klenbám cibórií, umiestnených po stranách triumfálneho oblúka. Presvetlenie lode zabezpečovali malé úzke okná ukončené polkruhom so šikmými špaletami a záklenkom vytvorenými tehlovým murivom. Do kostola sa vstupovalo južným vchodom, z ktorého sa zachovala len dolná časť západnej špalety hneď vedľa vstupu do dnešnej kaplnky sv. Bartolomeja, t.j. cca v stredovej pozícii románskej časti južného múru. Súčasťou južného múru bol exteriérový oporný pilier, dnes včlenený do západného obvodového múru kaplnky sv. Bartolomeja.

Zistenia doložené nálezmi posunuli vznik jurského kostola do staršieho obdobia ako bolo doteraz známe. Často uvádzaný rok jeho výstavby 1280 už prináleží až druhej stavebnej etape, kedy románsky kostol radikálne predĺžili a postavili presbytérium už s ranogotickým tvaroslovím. Pri skúmaní vývoja kostola nám bolo potešením „čítať“ informácie v ňom zhmotnené vďaka murivám, omietkam a architektonickým prvkom zachovaným od románskeho obdobia prvej polovice 13. storočia až po súčasnosť.

Mgr. Elena Sabadošová

Poklad strieborných mincí v kostnici pri Kostole sv. Juraja

Na jeseň roku 2004 bolo Slovenské národné múzeum – Archeologické múzeum požiadané o obhliadku lokality pod r. k. Kostolom svätého Juraja, kde sa našli ľudské kosti. Nález kostí na bývalom cintoríne by pre archeológov nebol až tak výnimočný, keby ho neriešila polícia. Po tom, čo sa ukázalo, že hromádky z ľudských ostatkov, s ktorými sa deti hrali na námestí, nepatria do súčasnosti, ale sú z kostrového nálezu staršieho dáta, polícia vyšetrovanie zastavila. Zdrojom kostí bola kostnica, ležiaca severovýchodne od kostola. Keďže majiteľ pozemku, na ktorom sa nachádzala, plánoval na mieste nálezu výstavbu, po dohode s KPÚ Bratislava bol nariadený na lokalite archeologický výskum.

Následný výskum, ktorý som bol za SNM-AM poverený viesť, zistil, že sa jedná o spodné podlažie neskorostredovekého karneru (kostnice), do ktorého sa ukladali pozostatky zosnulých zo starších zrušených hrobov z prikostolného cintorína. V karneri sa mi dňa 12. 1. 2005 poštastilo nájsť unikátny nález 845 strieborných mincí s razbami od konca 15. storočia po rok 1626.

Poklad je výnimočný nielen svojim zložením, keďže sa v ňom nachádzajú mince zo vzdialených geografických oblastí, ale aj svojim celkovým charakterom. V poklade boli nájdené mince uhorské, české, moravské, štrasburské, salzburské, z rakúskych oblastí, Sliezska, Poľska, Nemecka, Nizozemska, Španielska, Švajčiarska či Sedmohradska. Z nich unikátnu skupinu tvorilo 22 toliarov (veľká strieborná minca s priemerom až 4,5 cm). Najviac zastúpenými mincami v jeho obsahu boli uhorské mince, z ktorých až 191 kusov pochádzalo z roku 1626 a s najväčšou pravdepodobnosťou datujú jeho ukrytie. V rámci bojov proti Bethlenovmu povstaniu sa vtedy v okolí Svätého Jura pohybovali cisárske vojská Albrechta z Valdštejna. Ich prítomnosť bola pravdepodobne dôvodom, prečo si niekto ten poklad v kostnici schoval a možno aj prečo sa poň už nevrátil.

Poklad bol schovaný medzi kosti v mešci. Strieborné mince pred vyčistením. Foto: P. Nagy

Z karneru sa zachovalo iba málo, aj to bolo obstavané novými múrmi. Foto: P. Nagy

Nález môžete vidieť na výstave Poklady z Malých Karpát v SNM – Archeologickom múzeu na Žižkovej 12 v Bratislave.

Mgr. Peter Nagy

Nález honosnej renesančnej výzdoby pod uličnou fasádou radnice

V roku 2013 bol, pred komplexnou obnovou fasády, realizovaný jej umelecko-historický a architektonicko-historický výskum (Z. Zvarová a kol.). Najstaršia známa funkcia objektu je zo začiatku 18. storočia, kedy ako kúria patril rodu Illésházy, neskôr medzi rokmi 1813 – 1828 patril Zichyovcom a od roku 1863 až dodnes slúži ako radnica. Medzi rokmi 1863 – 1865 prešiel prestavbou a adaptáciou pre potreby mestskej samosprávy. Prestavbu projektoval známy bratislavský staviteľ Ignác Feigler. Súčasťou bolo aj reprezentatívne riešenie fasády, ktoré sa zachovalo podnes. Dnešná podoba uličnej fasády je príkladom eklektického riešenia 2. pol. 19. storočia so zmiešaním prvkov novogotiky a novorománskeho štýlu. Bola prevedená na vysoko kvalitnej remeselnej úrovni a odráža dobovú predstavu o riešení mestských stavieb v 2. pol. 19. storočia.

Pamiatkový výskum zistil pod dnešnou fasádou neobyčajne kvalitnú renesančnú výzdobu zachovanú takmer na celej ploche. Výzdoba pozostávala z kombinácie štruktúrovaných a hladkých plôch oddelených ryskami. Medzi horizontálnymi pásmi boli naryskované ovály a dosadali na ne pravdepodobne štruktúrované pilastre oddelené hladkou plochou s bielym náterom. Túto výzdobu datoval výskum na prelom 16. – 17. storočia, kedy došlo k hlavnému stavebnému rozmachu Svätého Jura. Predpokladá sa, že vtedy pôsobila vo Svätom Jure renesančná stavebná dielňa, ktorá postavila v r. k. Kostole sv. Juraja emporu na toskánskych stĺpoch a predsieň pred južným gotickým portálom. Zistená výtvarná výzdoba fasády naznačuje, že v meste pôsobili školení, remeselne a výtvarne zdatní umelci.

V roku 2019/2020 Mesto Svätý Jur zabezpečilo reštaurátorskú obnovu fasády radnice. Obnova prezentuje feiglerovskú fasádu, ale zároveň zachovala aj staršiu renesančnú výzdobu, ktorá je pod fasádou ukrytá ako významná umeleckohistorická hodnota budovy dnešnej radnice.

PhDr. Zuzana Zvarová

PROSTREDNÁ UL. Č. 29, NKP

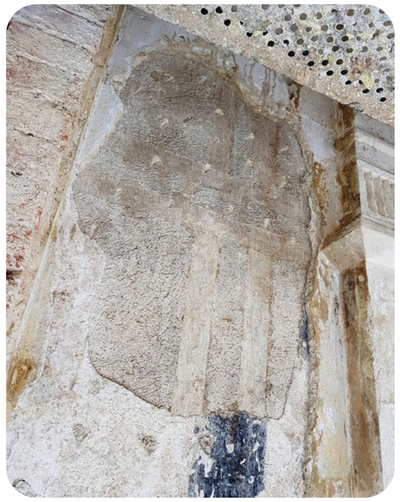

Nález renesančnej výzdoby na radnici, stav počas reštaurovania fasády v roku 2019. Foto: J. Fečo

Fasáda radnice po reštaurovaní v roku 2020. Foto: J. Fečo

Popri reštaurovaní fasády prebehla aj reštaurátorská obnova omietok stropu v prejazde radnice. Prekvapil subtílny, ale výtvarne pôsobivý nález roziet v kruhu, pravdepodobne zo 17. stor, ktoré sú na strope prejazdu prezentované. Foto: J. Fečo

Najstaršia farebnosť mestského erbu

Mestské brány a radnice obvykle zdobili erby, ktoré zrozumiteľne a jednoznačne identifikovali privilegované mesto. Aj priečelie svätojurskej radnice, ktorá sídli od polovice 60. rokov 19. storočia v bývalej kúrii Zichyovcov (Ziči), zdobí farebný erb mesta. Takto ho obyvatelia mesta vnímali dlhé roky. Niektorí azda z monografie o Svätom Jure (2009) vedia, že erbovú listinu získalo mesto v roku 1845. Málokto však už vie, že počas posledného stavebno-historického výskumu radničnej budovy a erbu na jej priečelí reštaurátori našli pod poslednou vrstvou farby aj dve ďalšie farebné vyhotovenia mestského erbu, pričom staršie z nich rámcovo datovali do obdobia baroka. To znamená, že erbovú tabuľu vyhotovili už skôr a pred rokom 1865 sa nachádzala na inom mieste. Dokladá tiež fakt, že mesto používalo farebný erb už dlho pred rokom 1845 a armáles mohol len potvrdzovať takýto používaný kolorovaný erb. Erb mesta tvorí takzvaný „hovoriaci“ erb, keď obsah (znamenie) erbu zodpovedá pomenovaniu mesta či priezvisku nositeľa erbu. Svätojurský erb obsahuje znamenie patróna farského kostola, teda postavu rytiera sv. Juraja zabíjajúceho draka. Pečatidlo s takýmto znamením je zachované už zo 16. storočia. Z uvedeného najstaršieho vyobrazenia svätca vychádza aj dnes používaný erb mesta – v modrom štíte je sv. Juraj na koni, ktorý mečom zabíja draka, pričom znamenia sú strieborné.

PhDr. Jana Oršulová

Mestský erb po reštaurovaní, ktoré obnovilo barokovú farebnosť. Reštaurátorský výskum zistil, že erb bol na štít radnice prenesený z iného miesta. Foto: archív AINovy, 2015

Kamenný erb v priebehu reštaurovania po očistení a odsolení, ktoré vykonali J. Fečo a A. Baník. Foto: J. Fečo, 2014

Nové poznatky o svätojurských kúriách

Historickú zástavbu Svätého Jura tvorilo viac ako 200 objektov. Medzi nimi mali osobitné postavenie kúrie, ktorých bolo len asi osem. Išlo o „slobodné domy“ – oslobodené od všetkých bremien, daní a poplatkov, povinnosti ubytovať vojsko, pracovnej povinnosti, a navyše obdarené rôznymi privilégiami, napr. právom výčapu. V rokoch 2017 – 2020 boli realizované archívne výskumy k trom z nich.

Výskum k Zichyovskej, pôvodne Illesházyovskej kúrii (Prostredná ul. 92/29, mestský úrad) priniesol nové poznatky o jej najstarších dejinách. Z prvej písomnej zmienky z roku 1536 vyplýva, že vtedy existovala už dlhší čas. Medzi identifikovanými majiteľmi vystupujú aj grófky Barbora a Margita zo Svätého Jura a Pezinka – objekt sa tak stal prvou stavbou v meste (okrem hradu), ktorú sa podarilo previazať s týmto rodom. Z prameňov vieme, že grófi tu vlastnili aj iné nehnuteľnosti – tie na svoju identifikáciu zatiaľ čakajú.

Jelšičovský dom (Prostredná ul. 160/38, objekt Krone) získal status kúrie v roku 1610. Dokumenty zaznamenali spor z roku 1613, ktorý svedčí aj o stavebnej podobe domu. Keďže oslobodenie sa týkalo len samotného domu, Jelšičovci museli odvádzať poplatky z ostatných majetkov, najmä z viníc. Keď kúriu navštívili vyberači desiatku, čakal ich zaujímavý nález. Po tom, čo vymerali víno uložené v prvej pivnici, chceli vojsť aj do druhej. Jelšič to nedovolil a pivnicu musel otvoriť privolaný zámočník. Keď sa už vyberači chystali odísť, objavili aj ďalšiu, skrytú pivnicu a to údajne tak, že zbadali okno, cez ktoré hodili kameň a ten udrel do sudu. Aj túto pivnicu otvoril zámočník a našli v nej desať sudov plných „najznamenitejšieho vína“. Následný spor Jelšič prehral, prišiel o zatajené víno a musel uhradiť aj nezaplatené desiatky.

História svätojurského kaštieľa (Prostredná ul. 13/49) tiež siaha podobne hlboko do minulosti, prinajmenšom do 16. storočia. Kaštieľ nikdy nebol honosnou rezidenciou a slúžil na hospodárske účely – uskladnenie vína, ubytovanie panských úradníkov a nachádzali sa v ňom aj výčap a väzenie. Pôvodný vzhľad stavby zachytila kresba z roku 1856. Uličné krídlo bolo oveľa dlhšie a siahalo až k tzv. horným kasárňam. Ani typická vežička na nároží vtedy ešte nemala svoj tvar. Až pálffyovská prestavba realizovaná na konci 19. storočia vytvorila zo zanedbanej stavby reprezentatívne šľachtické sídlo.

Mgr. Rastislav Luz, PhD.

Pálffyovský kaštieľ v procese pamiatkovej obnovy v roku 2020. Foto: F. Cepka, 2020

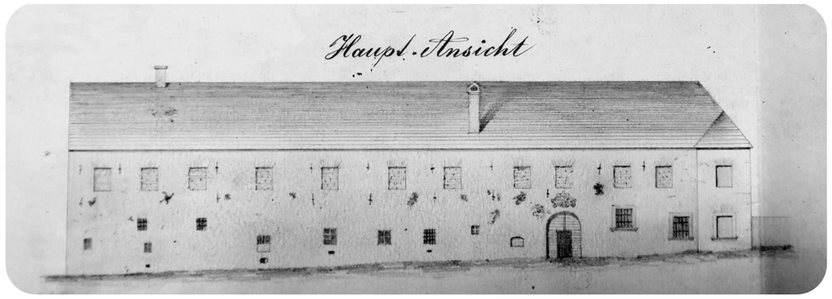

Pôvodná podoba uličnej fasády Pálffyovského kaštieľa podľa kresby z roku 1856, ktorá zachytila aj dnes už neexistujúcu časť uličného krídla.

Zichyovská (Illesházyovská) kúria s pôvodnou vežičkou alebo arkierom v podobe z roku 1736, ktorá dnes už neexistuje. Dnešnú podobu fasády tvorí reprezentačná úprava pre funkciu radnice z rokov 1863 – 1865.

Reštaurátorská obnova nálezov výtvarnej výzdoby v dome na Prostrednej ul. č. 160

Reštaurátorská obnova v dome na Prostrednej ulici č. 160, pôvodom z 2. tretiny 16. storočia, realizovaná pod vedením akad. mal. V. Mýtnika, vyplynula z požiadaviek pamiatkového výskumu z roku 2007, ale riešila aj obnovu nových výtvarných nálezov, objavených v priebehu stavby v roku 2015 a 2018.

Podľa pamiatkového výskumu boli v prednej izbe na barokovom klenbovom strope z prelomu 17. a 18. stor. ošetrené omietky a plastický obrazec kvadrilob a na strop bola navrátená odbitá štuková peniažková výzdoba podľa torzálnych nálezov originálov.

Nový, rozsiahly a v kontexte Svätého Jura výnimočný nález na uličnej fasáde z roku 2015, pozostávajúci z renesančnej omietky s režným povrchom a s maľovanou výzdobou s motívom „obálkového“ bielo-čierneho kvádrovania, pravdepodobne zo 17. storočia, viedol k zmene konceptu prezentácie fasády z roku 2007. Kvôli ochrane vzácneho originálu pred vonkajším prostredím bolo rozhodnuté, že originál bude uschovaný pod rekonštrukčnú omietku. Aby sa na nález nezabudlo, je prezentovaný spôsobom presnej kópie na rekonštrukčnej omietke.

Nový nález dvoch originálov kresieb uhorských kráľovských korunie, stvárnených tehlovočervenými líniami na bielom podklade, sa našiel v roku 2018 na severnej stene prešovne pod klenbovým stropom z polovice 17. storočia. Nález nakoniec viedol vlastníka k rozhodnutiu, že budú reštaurované všetky omietky miestnosti prešovne. Nález dvoch kresieb bol reštaurátorsky konzervačne ošetrený a zvýraznený. Napriek heraldickému a reštaurátorskému prieskumu a ani na základe podrobného archívneho výskumu, sa pritomnosť koruniek v prešovni doposiaľ nepodarilo s istotou vysvetliť.

PhDr. Gabriela Habáňová

Fasáda – mimoriadne kvalitný a dobre čitateľný nález renesančnej maľovanej výzdoby s motívom bielo-čierneho kvádrovania, objavený v roku 2015. Foto: Archív AINovy, 2015

Reštaurátorsky ošetrené omietky a štuková peniažková výzdoba stropu čelnej miestnosti. Foto: F. Cepka, 2020

Nález dvoch kresieb uhorských kráľovských koruniek pod stropom prešovne. Foto: F. Cepka, 2020

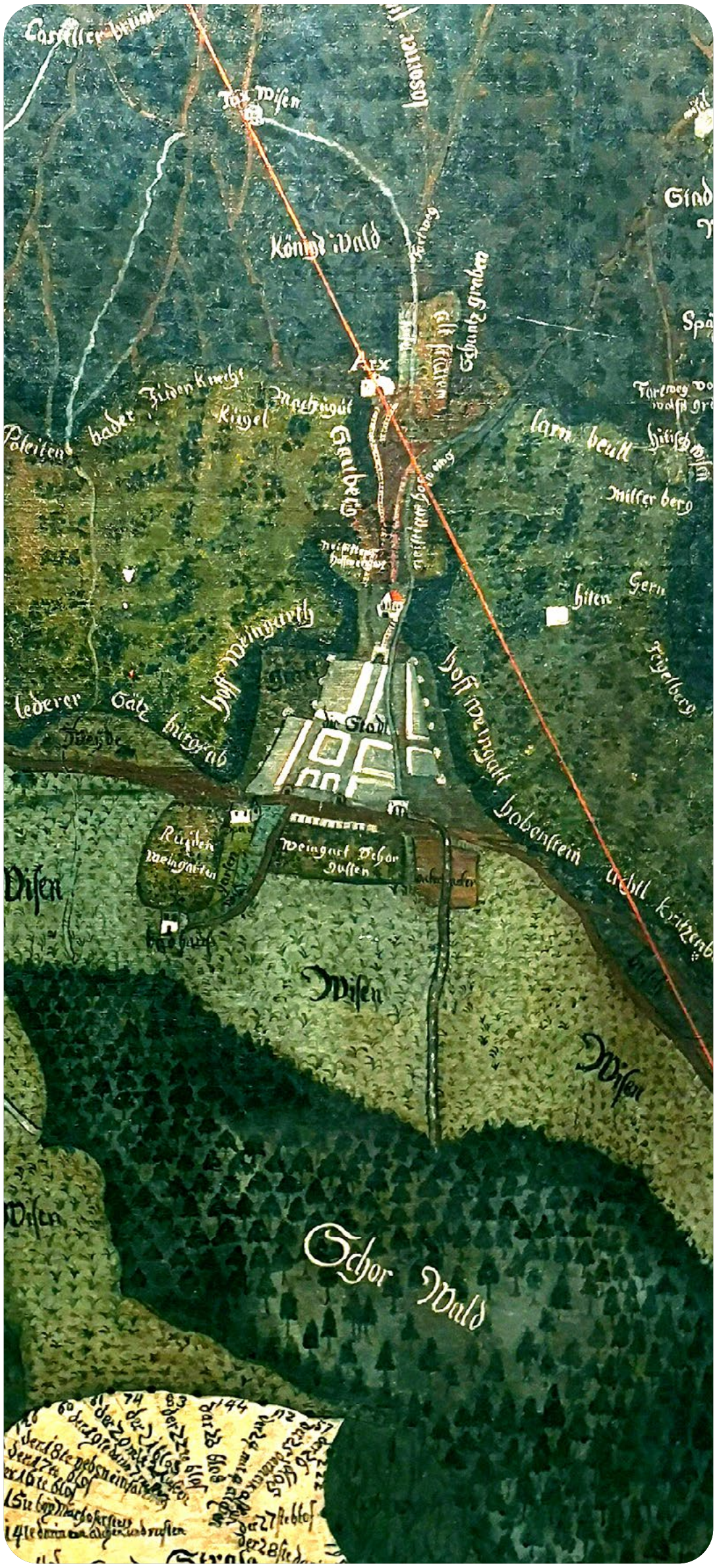

Maľovaná mapa Svätojurského chotára, ktorá vznikla pravdepodobne v 1. polovici 17. storočia. Zdroj: Literárne a vlastivedné múzeum vo Svätom Jure. Foto: M. Nosál

Poďakovanie od KPÚ Bratislava

Tridsať rokov existencie Mestskej pamiatkovej rezervácie Svätý Jur (MPR) je z pohľadu pracovníkov Krajského pamiatkového úradu Bratislava predovšetkým obdobím fungujúcich partnerstiev a spoluprác. V rámci výkonu pamiatkovej ochrany v MPR existujú pre nás partnerstvá dané zo zákona, ktoré tvoríme najmä s vlastníkmi nehnuteľností a Mestom Svätý Jur. Našu povinnosť voči týmto partnerom vidíme v presadzovaní moderných stredoeurópskych pamiatkových trendov v rámci transparentných procesov, bez zbytočného byrokratizovania a s predvídateľnými podmienkami, rovnakými pre všetkých. Ani ten najžičlivejší plán však nemusí vyjsť, ak nepadne na živnú pôdu. Tou je v rozhodujúcej miere konkrétne spoločenské prostredie, jeho zžitosť s vlastnou kultúrnou tradíciou, ale aj schopnosť spájať tradíciu so súčasným životom. Takéto kultúrne prostredie sme vo Svätom Jure predpokladali, našli a naďalej s ním počítame.

Od roku 2002, kedy bol zákonom zriadený Pamiatkový úrad SR a krajské pamiatkové úrady, bolo našou snahou výrazne posilniť autoritu vyhlásenia rezervácie a Zásad pamiatkovej ochrany ako odborného dokumentu, podľa ktorého sa ciele vyhlásenia napĺňajú. Vďaka súčinnosti Mesta Svätý Jur bola zahrnutím Zásad do územného plánu mesta z roku 2004 zabezpečená účinnejšia ochrana historickej urbanistickej štruktúry mesta, a to najmä tým, že bola zdôraznená ochrana zelených plôch vo vnútroblokoch a boli vylúčené prierazy cez mestské opevnenie. Nastolili sa limity zásahom do strešnej krajiny v súvislosti s požiadavkami na využitie podkrovných priestorov. Začali sa klásť náročnejšie podmienky na ochranu historických konštrukcií a hmôt každej historickej stavby a zásadne sa eliminoval trend búrania historických stavieb. Zvýšili sa nároky na prípravu stavieb a spracovanie projektových dokumentácií. Toto nastavenie sa stalo súčasťou každej ďalšej prípravy obnovy, opravy či stavby a dnes už je štandardom. Bez pochopenia zo strany Mesta Svätý Jur, najmä však vlastníkov nehnuteľností, ktorí bremeno obnôv nesú, by si Svätý Jur svoje historické jadro neuchránil. Za výsledkami stavebného procesu, ktorý rešpektuje tieto prísne podmienky pamiatkovej ochrany, stojí tiež plejáda architektov, stavebných inžinierov a v neposlednom rade tiež kvalifikovaných realizátorov.

V priebehu rokov sme však získali aj ďalšie partnerstvá nad rámec tých vyplývajúcich zo zákonných povinností, ktoré sú pre nás oporou pri výkone pamiatkovej ochrany. Takýmto partnerom je Literárne a vlastivedné múzeum vo Svätom Jure, ktorého pracovníčky nám vždy ochotne poskytli rýchlu a efektívnu súčinnosť, a ktoré tiež poskytlo príležitosť referovať jurskému publiku o stave pamiatkovej ochrany ohrozenej kultúrnej pamiatky Synagógy na Pezinskej ulici. Mimoriadny prínos pre nás pamiatkárov, ale tiež širokú verejnosť majú zberateľské aktivity pána Miloša Nosála, zhmotnené v publikácii „Svätý Jur na starých pohľadniciach a fotografiách“ (vydalo Mesto Svätý Jur v roku 2017) a tiež v rámci rovnomennej komunity na sociálnej sieti. U pána Nosála máme otvorené dvere kedykoľvek, keď pátrame po konkrétnych dokumentoch. Hodnotu tohto prameňa vedia skutočne oceniť len vekom starší bádatelia a užívatelia, pamätajúci si na roky bez rýchle dostupných zdrojov informácií. Ďalším efektom týchto pamäťových zdrojov je široká, živo reagujúca platforma pamätníkov, z ktorých mnohí vzácne prispievajú k poznávaniu staršej podoby mesta a jeho zástavby. Na podklade fotografického archívu Múzea a pána Nosála bolo hodnoverne obnovených viacero fasád v MPR a veríme, že budú aj ďalšie.

Od roku 1998 sídli v meste občianske združenie AINova, ktorého činnosť sa sústreďuje na celoživotné vzdelávanie, a ktoré vo svojom programe zahŕňa aj ochranu kultúrneho dedičstva. AINova presunula časť svojich kapacít na pomoc pri ochrane a propagácii architektonického kultúrneho dedičstva malokarpatského regiónu a neskôr aj bratislavského kraja. Od roku 2010 každoročne prispieva do kalendára významných kultúrnych udalostí kraja Ocenením za príkladnú obnovu, ktorým popularizuje tému obnovy historickej architektúry a dáva zadosťučinenie tým vlastníkom, ktorí venovali svoje sily a prostriedky na záchranu architektonického dedičstva. V doterajších desiatich ročníkoch sa toto zaslúžené ocenenie dostalo aj vlastníkom piatich obnovených historických domov v MPR Svätý Jur.

Program bezprostredného významu pre MPR ale predstavuje podujatie „Škola remesiel“, ktoré AINova s podporou Mesta Svätý Jur a donorov zaštiťuje a organizuje vo Svätom Jure od roku 2014. Program reaguje na negatívny stav dlhodobého nedostatku umeleckých remeselníkov, špecializovaných na obnovu historickej architektúry a všeobecne na trend zanikajúcich tradičných stavebných remesiel. Reaguje však aj na konkrétne „bolesti“ MPR, najmä na neuspokojivý stav fasád. V priebehu rokov sa „Škola remesiel“ venovala téme stolárskej umeleckoremeselnej opravy historických drevených okien a dverí, problematike omietok na báze vápna a ich ozdravnému účinku na stavebno-technický i vizuálny stav historických budov a tiež možnostiam umeleckoremeselnej obnovy slohovo aj fyzicky znehodnotených fasád. Osobitne významné je, že nielen teoretická, ale aj praktická časť „Školy remesiel“ prebieha priamo v MPR a jej praktické výsledky tak zostávajú v uliciach mesta, kde prezentujú kvalitnú remeselnú a umeleckoremeselnú prácu a optimálnu tradičnú materiálovú skladbu povrchových úprav historických stavieb. Tieto obnovy realizované v rámci „Školy remesiel“ tak významne podporujú trend skvalitňovania procesov pamiatkovej ochrany v MPR.

Vážení partneri a spolupracovníci, dovoľte, aby sme Vám za Vašu skvelú prácu, ktorá podporuje naše zákonom určené poslanie, úprimne poďakovali.

Pracovníci Krajského pamiatkového úradu Bratislava

Vydala Academia Istropolitana Nova 2020
Zostavila: PhDr. Gabriela Habáňová / Grafická úprava: Mgr. art. Ema Dočolomanská Cepková / Koordinácia projektu: Mgr. Lucia Gembešová / Jazyková korekcia: Mgr. Marta Jendeková
Žurnál k 30. výročiu MPR Svätý Jur bol publikovaný v rámci projektu AINovy Škola tradičných stavebných remesiel 2020, s finančnou podporou a v spolupráci s nasledujúcimi subjektmi:

S FINANČNOU PODPOROU MINISTERSTVA KULTÚRY SLOVENSKEJ REPUBLIKY
PAMIATKOVÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY
BRATISLAVSKÝ SAMOSPRÁVNY KRAJ NAJLEPŠIE MIESTO PRE ŽIVOT
SVÄTÝ JUR
ACADEMIA ISTROPOLITANA NOVA
PSS PRVÁ STAVEBNÁ SPORITEĽŇA
MARTINREA
baumit.com
BENCONT GROUP

ISBN 978-80-99979-09-3